

Prístupy a príklady riešenia verejných priestranstiev dedín

Feriancová, L., Kuczman, G., Tóth, A.: Solution Approaches and Examples of Public Spaces in Villages. Životné prostredie, 2012, 46, 4, p. 209 – 213.

Greenery areas represent an organic component of the rural space. For urban needs we base on the survey of their condition. Within the revitalisation of public green spaces in central parts of these communities we work on their qualitative conversion to an attractive public space using principles of contemporary trends in rural space design. The main attributes of the proposals are: return to the traditions, application of domestic tree species and stands, use of natural materials as well as characteristic rural compositional principles. Our activities herewith provide for rural municipalities' governments some concrete proposals to improve the quality of local peoples' lives by tools of landscape architecture.

Key words: central green spaces, rural villages, rural compositional principles

Vidiek je prostredím, kde sídlo a krajinu, ktorá ho obklopuje, musíme vnímať ako súvislý a prepojený celok. Sídla sú zložitým organizmom, ktorý vznikol a rozvíjal sa na základe viacerých, vzájomne sa podmieňujúcich a v jednotlivých časových úsekoch odlišne fungujúcich komponentov. Od 20. storočia na Slovensku prevládajú sídla s hromadnou, zväčša pravidelnou zástavbou pozdĺž ulice, potoka alebo cesty, s viacerými centrami a dominantou. Centrá sa vyvinuli okolo dominantne postavených budov alebo okolo tých, ktoré sústreďujú na seba požiadavky spoločenského a kultúrneho života. K starším patria návés (na dedinách), námestie (v mestečkách), ulica, miesto pred richtárovým domom, notárskym úradom, krčmou, v niektorých dedinách to mohol byť aj cintorín. Novšie vznikajú v súvislosti so stavbami kultúrnych a obchodných domov, nových škôl, pohostinstiev, ubytovní, športových ihrísk a pod. Spôsob zástavby okolo ulice s návšou alebo námestím, dominantou a centrami, sa na území Slovenska vyvíjal niekoľko storočí. Vznikol koncom 13. storočia, pretrval a určoval ďalší vývin na základe dynamiky, ktorú v sebe obsahoval. Umožňoval symbiózu roľníckej práce s remeselníckou a neskôr i s prácou v priemysle (Tóth, 2012).

Pravidelná ulica s centrom a dominantou bola po stáročia natoľko záväznou, že koncom 19. storočia a v 1.

polovici 20. storočia začala usmerňovať aj reťazovú a rozptýlenú zástavbu a určuje charakter zástavby vidieka dodnes. Súvis rastu občianskej vybavenosti so vznikom nových centier možno sledovať od 2. polovice 19. storočia, keď sa plánovitejšie začala na vidieku budovať obchodná sieť, zdravotnícke služby, kultúrne domy, pošty a podobne.

Medzi základné sídelné typy patria hromadné ulicové, hromadné cestné, vretenové, rozptýlené, voľné reťazové kolonizačné či typy so štvoruholníkovým námestím. Typickými dominantami sú návés alebo námestie, návés s pažífou, kostol, rôzne administratívne budovy, obchodné domy a pohostinstvá, školy, budovy obecného úradu, kultúrne domy, amfiteátre a iné.

Jednou z priorít rozvoja vidieka je zlepšenie vzhľadu obce, teda aj verejných priestranstiev s cieľom zatriktívniť prostredie obyvateľom a návštevníkom. Úlohou rozvoja dedín je prispôbovať svoje požiadavky ekologickej stabilite krajiny. Vnútorňý vzťah človeka k prírode je orientáciou vkusu a názoru na obnovu dediny. Tvár dediny je toho nositeľom a dôkazom. Charakterizuje jej ponorenie medzi koruny stromov. Architektonická tvorba na vidieku si vyžaduje od autorov architektonických diel prežiť a zaujať osobité myšlienkové postoje k vzniku a realizácii svojich diel, poznať myslenie dediny.

Obr. 1. Verejné priestranstvá v Nitrianskych Hrnčiarovciach – hlavná ulica: súčasný stav a vizualizácia návrhu (ateliérová práca študentky A. Chovanej). Zdroj: Kuczman, Feriancová (2012)

Uličné priestory a priedomia dediny

Obnova dediny znamená znovu vrátiť život na ulicu, mať svoju ulicu, svoj dom na svojej ulici. Dedinská ulica nemala chodníky, dnes najvhodnejšími sú pridružené vydláždené pásy vo výške vyasfaltovanej cesty, vždy domyslené s odvodom dažďovej vody. Na miestnej komunikácii nemá byť obrubník vyšší ako 5 cm. Obrubník je bariéra pohybu, zvlášť pre imobilných občanov. Budovanie podzemných sietí je veľkou príležitosťou

pre znovuzrodenie dedinských ulíc podľa odborných projektov. Ulica je témou humanizácie dopravy. Súčasťou obnovy dediny je úloha premeniť nevzhľadnú ulicu na peknú. Stáva sa symbolom občianskej spolupatričnosti a záujmu občana o veci spoločné, verejné, príťažlivým miestom spoločenského života, je novou témou architektúry obytného prostredia dediny a súčasťou dedinského domu. Nové úpravy ulíc ako súčasť vybudovania kanalizácie sú architektonickou úlohou obnovy dediny. Ulica určuje architektúru dediny, jej vidičku zvláštnosť. Architektúru dediny nemeríme veľkosťou a prestížou domov, ale pocitom usporiadanosť a zaujímavosť. Jej novou úlohou je dotvárať ulice do harmonického celku. Pre dediny a mestečká nie sú typické pešie zóny s predstavou úplného vylúčenia dopravy. Pešie zóny patria mestám. Pre vidiek sú charakteristické „pokojné“ priestranstvá, kde je povolený vstup osobných a zásobovacích áut s prednosťou chodca. Pokojné priestranstvá sa rozdeľujú podľa funkcie na: ústredné priestranstvá s prevládajúcou obchodnou funkciou (vidiecke námestia), ústredné priestranstvá s parkovo-oddychovou funkciou (dedinské námestíčka). Ulica má plniť spoločenskú funkciu dediny. Dedinská ulica bez vysokých plotov spája verejné priestranstvo so súkromím domov, ulica je spoločným „dvorom“ jej obyvateľov.

Doteraz bola zásadou bezpečnosti široká cesta, ktorá oddeľovala autá od chodcov. Šírka cesty určovala bezpečnosť – čím širšia, tým bezpečnejšia. Cesta patrila autám a chodníky ľuďom, to bola filozofia bezpečnej ulice v obci. Toto pravidlo bezpečnosti je prekonané – užšia cesta núti vodiča chodiť pomalšie, a tým aj pozornejšie. Vzniká nový návod na úpravu ciest, aby sa stali ulicami – dopravné stavitelstvo navrhuje „spomaľovacie“ úpravy. Cesty je možné zúžiť a usporenú plochu riešiť ako plochu pre vegetáciu. Ulica sa tak opäť stane významným spoločenským priestorom. Predné ploty majú mať výšku maximálne do 1,2 m. Najkrajšie sú kvetinové alebo živé ploty. Kvetinové ploty sú úpravou, pri ktorej má plot funkciu „nosiča“ kvetinovej výzdoby, smerujúcej cez plot do verejného priestoru. Súčasťou obytných ulíc majú byť pekné ploty, drevené, jednoduché, nevtieravé, strácajúce sa vo vegetácii. Projekty nových ulíc sú príležitosťou

osloviť majiteľov domov s výzvou zmeniť svoj plot (Šarafín, 2006).

Centrálne priestranstvá a námestie dediny

Dôležitým verejným priestorom vidieckeho sídla je *centrálne priestranstvo*, ktoré predstavuje priestorové, spoločenské a reprezentatívne ťažisko obce. Je to najdôležitejšie miesto v dedine. Môže ich mať aj viac. Dôležitým verejným priestorom obce je hlavná ulica (obr. 1), na ktorej sú umiestnené reprezentačné budovy obce. Centrálne priestranstvá sa môžu diferencovať podľa svojej funkcie, ktorú im určuje spravidla budova, ktorá ich prezentuje. Významným priestranstvom je priestor pred vstupom do kostola. Ide o duchovné ťažisko obce. V súčasnosti zvykne byť pred obecným úradom, často spojené aj s budovou kultúrneho domu. Chodci a autá sú na pokojných ústredných priestranstvách dedín rovnoprávnymi užívateľmi. Pohyb áut by mal byť pomalý, parkovať by sa malo len na určených miestach. Vymedzenie centra obce prostredníctvom územného plánu dáva predpoklad na vznik projektu centrálneho priestranstva, spravidla riešeni predchádza urbanistická štúdia. Vzniká za aktívnej spolupráce poslancov a ďalších aktívnych spoluobčanov v procese participatívneho plánovania. Je príležitosťou a prostriedkom na diskusie a využitie námetov a skúseností miestnych obyvateľov. Ústredné priestranstvá majú spoločenské poslanie, rôznorodý účel a rozmanitý význam – od bežných a každodenných stykov až po sviatočné a slávnostné stretnutia, podujatia. Verejné priestranstvá ponúkajú príležitosť k susedským rozhovorom, k získavaniu vzájomných informácií, ale aj k potešeniu, estetickému zážitku a oddychu. Majú vplyv na ľudskú psychiku, formujú postoje jednotlivcov a skupín, prispievajú k atmosfére občianskej spolupatričnosti a súdržnosti a stávajú sa ťažiskom

Obr. 2. Verejné priestranstvá v Nitrianskych Hrnčiarovciach – námestie pred kostolom: súčasný stav a vizualizácia návrhu (ateliérová práca študentky A. Chovanovej). Zdroj: Kuczman, Feriancová (2012)

spoločného života komunity. Vidiek Slovenska stojí pred náročnou úlohou – dokázať životaschopnosť samospráv vytváraním projektov svojej budúcnosti. Každá dedina a mestečko má mať svoju víziu do budúcnosti, to znamená želaný stav v určenom výhľade. Vízia je neodkladnou dohodou, ktorá je motiváciou občianskeho záujmu o veci verejné, je

duchovnou stimuláciou rozvoja dediny (Šarafín, 2006).

Prejavom a znakom nových foriem spoločenského života dediny je *námestíčko* (obr. 2). Ide o miesto príjemných stretnutí povýšené jednoduchými úpravami na reprezentatívne miesta dediny. Pripomína obľúbené lavičky pod storočnými lipami, často pri kostoloch. Námestíčka právom pripomínajú spoločenský pokrok dediny. Sú malou univerzálnou plochou organizovaných podujatí a ich funkciu možno typologicky rozdeliť do štyroch základných kategórií:

- všedný deň – miesto pohody a posedenia, hry detí, park oddychu, miesto stretnutí a rozhovorov;
- sviatočný deň – pódium koncertov a kultúrnych podujatí;
- deň osláv – zhromaždenie obce, lúka zábavy a výročných osláv, prejav pohostinstva;
- deň jarmokov a trhov – účelová organizácia plochy pre predajné stánky a stoly, príležitosť ponuky domácich výrobkov a remesiel.

Námestíčko je univerzálnym priestorom aj ďalších osobitých funkcií, ktoré tu pôsobia rôzne regulovanou mierou a v rôznych časových intervaloch a frekvenciách.

Dedinské námestie (náves) ako najvýznamnejší a najatraktívnejší verejný priestor obce

Jedným z najvzácnejších klenotov slovenského vidieka je značná bohatosť pôdorysných typov dedinských sídel s rôznymi formami *návsi* (*námestie*). Náves predstavovala v historickom vývoji dediny mimoriadne významný priestor, v ktorom sa koncentroval hospodársky, spoločenský a kultúrny život obce. Bola miestom, okolo ktorého obec ako celok postupne vyrastala, a preto je najcennejším historickým dokladom organického vývoja a hlavným znakom identity obce. V tomto širšom zmysle, rešpektujúcim nielen dnešné potreby, ale súčasne aj historický vývoj obce, musia mať všetky stavebno-technické a sadovnícke úpravy celkom iný obsah a formu než ostatné verejné priestranstvá. Významným podkladom na realizáciu akýchkoľvek úprav návsi by malo byť štúdium ich postupne sa vyvíjajúcej funkčnosti.

V minulosti spočívala základná funkcia návsi v jej hospodársko-prevádzkovom využití, ktoré dlhodobo určovalo aj základné rysy priestorového rozmiestnenia a sortimentnú skladbu vegetácie. Tvorená bola predovšetkým celoplošným zatrávením a výsadbami vysokokmenných stromov (javorov, pagašťanov, jaseňov, dubov, líp a i.), hlavne opadavých listnáčov, ktoré silnú prevádzku znášali omnoho lepšie, než ihličnany alebo krovité výsadby. Kultúrne a spoločenské využitie sa tu prejavovalo situovaním dobovo občiansky najvýznam-

nejších stavieb a zariadení, ktorými bol spravidla kostol či kaplnka, často s cintorínom, sochy svätcov, pomníky, pamätné stromy, ale aj krčma, obecná pastvina, škola a pod. (Mareček, 2006).

Keď pôvodné hospodársko-prevádzkové formy používania návesných plôch začali doznievať, vznikali v úprimnej snahe dedinských obyvateľov rad tzv. *návesných parčíkov* ako určitý odraz mestských záhrad a parkov. Veľmi častá nevhodnosť týchto úprav sa dodnes prejavuje nielen v ich priestorovom usporiadaní, ale hlavne v skladbe sortimentu rastlín. Najčastejšie boli používané dreviny na vidieku, tzv. *vzácné*, čím sa nevhodnou formou naplňovala tendencia zblížovania dediny s mestom. Išlo hlavne o ihličnany, kde významné zastúpenie mali borievky, smrek pichlavý, cyprušteľ, tuje a tujovce a celý rad tzv. *nápadných* drevín, medzi ktorými prevládali hlavne ich guľovité, previsnuté a pestrofarebné formy. Veľký podiel stromových a krovitých výsadiieb spojený s obmedzením voľných trávnatých plôch do značnej miery znehodnocuje najcennejší rys návsi, ktorým je veľkorysý opticky priehľadný priestor. Nevhodným je riešenie, ktoré z návsi vytvára neprehľadné priestranstvo s takmer výhradným zastúpením pre dané územie netypických ihličnanov. Najvhodnejším riešením je použitie opadavých listnáčov a zachovanie súvislého priestoru námestia formou voľných otvorených trávnatých plôch. Veľkým problémom súčasných úprav centrálnych vidieckych priestorov je často riešenie parciálnych úprav bez akejkoľvek vzájomnej súvislosti a nadväznosti (Mareček, 2006).

Náves je centrálny a najdôležitejší priestor dediny. Plnil a plní celý rad funkcií spoločenských i hospodárskych. Týmto funkciám bola vždy podriadená aj tvorba vegetačných úprav, ktoré sú charakteristické priestorovou jednotou a kompozičnou ucelenosťou. Návesný priestor bol často zvýraznený výsadbou mohutných neovocných stromov (napr. líp, dubov, javorov) po obvode či v skupinách okolo dôležitých objektov (kostolov, kaplniek, rybníkov alebo zvoníčiek). V niektorých prípadoch bola upravovaná koruna stromov rezom. V ovocinársky priaznivých regiónoch nájdeme na návsiach kombináciu ovocných a neovocných stromov. Spravidla tu však nenájdeme krovitú etáž, čo možno vysvetlíť potrebou všestrannej prevádzky. Na tento účel bola vhodnejšia trávnatá plocha. V nedávnom období vznikali veľmi často na mnohých návsiach neusporiadané a cudzorodé úpravy. Podobne ako neadekvátne napodobňovanie mestských parkov, pôsobia aj tieto úpravy nesúrodne s dobovou architektúrou a celkovou funkciou priestoru. Väčšine dedín dominuje vidiecky kostol. Jeho umiestneniu a architektonickému stvárneniu bola venovaná, podobne aj úpravám jeho okolia, značná pozornosť. Architektúra kostolov je

spravidla sprevádzaná starými mohutnými stromami (Weber, 2006).

Princípy sadovníckych úprav dedinských návsi

Podľa Marečka (2006) možno k priestorovému usporiadaniu vegetačných prvkov na návsiach pristupovať rozlične:

- z dôraznením dominantnej účinnosti stredného prostredníctvom sadovníckych úprav (výsadba stromov okolo významného objektu ako kostol či kaplnka alebo okolo rybníčka a pod.);
- z dôraznením obvodného rámca (stromy pri vjazdoch do dvorov, úpravy predzáhradiek a pod.);
- zvýraznením vhodných a zakrytím nevhodných stavieb;
- začlenením výhľadu alebo priehľadu do okolitej krajiny do kompozície návsi;
- uplatnením prvkov okolitého krajinného prostredia pri kompozičnom riešení návsi (rovnaké druhy, analogické motívy a pod.);
- rešpektovaním užitočného trasovania ciest – prispôbenie sadovníckych úprav frekventovane využívaným trasám (napr. vyšliapané chodníky);
- funkčnou nadväznosťou návsných úprav na konkrétne a priame potreby okolitej zástavby (rekreačné športovanie, spoločenské udalosti a iné).

Nevhodnými sú riešenia, ktorým chýba priestorový a funkčný vzťah k okolitej zástavbe. Základný prístup k riešeniu sadovníckych úprav návsi musí spočívať v kompozičnom zjednotení celého priestoru. Širokým, výrazovo nápadným a nesúrodým sortimentom rastlín a parciálnymi úpravami dochádza k narušeniu kompozičnej jednoty priestoru a k celkovej výtvarnej jednote návsi ako celku. Vhodnejšími sú také riešenia, pri ktorých je použitý užší sortiment rastlín a sú využívané stromové pozadia dominant, ako napr. kostola. K jednotnosti návsného priestoru vo veľmi významnej miere prispievajú súvislé trávnaté plochy. Je potrebné vyvarovať sa akýmkoľvek riešeniam, ktoré by nejakým spôsobom trieštili jednotný priestor návsi, pre ktorú je charakteristická priestorová celistvosť a jednotnosť. Základnou črtou krajinárskych úprav návsi je rešpektovanie architektonického rámca obvodnej zástavby s dominantnými prvkami a priestorovými objektmi. Ak sadovnícke úpravy nerešpektujú kompozičné princípy tvorby vidieckeho priestoru, dochádza často k potlačaniu a narušeniu základnej návsného dominanty, ktorou najčastejšie býva kostol. Vhodným riešením je také, ktoré zdôrazňuje typické a potláča nepôvodné a málo hodnotné časti návsného rámca. Dominantnú účinnosť kostola je

možné zvýrazniť veľkou stromovou skupinou v jeho okolí a širokou, žiadnymi detailmi nenarušovanou trávnatou plochou (Mareček, 2006).

* * *

Pre značnú časť vidieckych sídel na Slovensku (cca 2 760) je charakteristické veľké množstvo verejných plôch, ktoré nie sú využívané na verejné účely. Ich pôvodné, väčšinou hospodársko-prevádzkové funkcie skončili a nové im neboli určené. Jedná sa o plochy opustených obecných záhrad, ovocných sádov, širších uličných priestorov. Premena takýchto plôch je, aj vzhľadom na zvýšenú participáciu obyvateľov na kultúrno-spoločenských aktivitách obce, vítanou iniciatívou.

Preto považujeme principiálne riešenie plôch verejnej vegetácie vo vidieckych sídlach v súčasnosti za veľmi aktuálne. Významovo sa jedná o oveľa širší problém, ako len o dobre mienené, úprimné, obetavé uplatňované ochranné hľadisko. Vidiecky priestor tvorí na Slovensku rozhodujúcu časť krajiny. Formujú sa v ňom základné hodnoty spoločného životného prostredia, preto si vyžaduje komplexné riešenia. V rámci nich musí byť vegetácia vidieckych sídel ponímaná ako plošný, hospodársky, sociálny, kultúrny a ekologicky veľmi významný fenomén.

Príspevok bol spracovaný s finančnou podporou projektu KEGA č. 019SPU-4/2011 a 020 SPU-4/2011.

Literatúra

- Kuczman, G., Feriancová, L.: Katalóg študentských prác k predmetu Obnova zelene vidieckeho sídla. Nitra: KZKA FZKI SPU v Nitre, 2012.
- Mareček, J.: Hodnoty vesníckych návsi. Zahrada – park – krajina. 2006, 16, 5, s. 4 – 9.
- Šarafín, M.: Architektúra vidieka – Verejné priestranstvá. Nitra: Tristanpress pre Regionálne vzdelávacie centrum samosprávy, 2006, 30 s.
- Tóth, A.: Krajinárske úpravy vidieckeho sídla Tvrdošovce. Diplomová práca. Nitra: FZKI SPU v Nitre, 2012, 67 s.
- Weber, M.: Udrženie a obnova kultúrnej krajiny – vec verejná. Zahrada – park – krajina, 2006, 16, 5, s. 10 – 12.

Prof. Ing. Ľubica Feriancová, PhD.,

lubica.feriancova@uniag.sk

Ing. Gabriel Kuczman, PhD.,

gabriel.kuczman@uniag.sk

Ing. Attila Tóth, attila.toth@uniag.sk

Katedra záhradnej a krajinnej architektúry Fakulty záhradníctva a krajinného inžinierstva Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre, Tulipánová 7, 949 76 Nitra